

Інформаційна довідка щодо правового регулювання посилення заходів із забезпечення державної безпеки в контексті реформування вітчизняної спецслужби*

***Анотація.** В інформаційній довідці проаналізовано організаційно-правові засади удосконалення оперативно-службової діяльності в контексті проведення реформування вітчизняної спецслужби як гаранта забезпечення державної безпеки України. Окреслено напрями посилення її спроможностей у сфері контррозвідувальної діяльності, інформаційної безпеки та кіберзахисту, боротьби з тероризмом і охорони державної таємниці. Зосереджено увагу на ребрендингу статусу Служби безпеки України.*

***Ключові слова:** державна безпека, спецслужба, Служба безпеки України, контррозвідувальна діяльність, боротьба з тероризмом, інформаційна безпека, кіберзахист, охорона державної таємниці.*

Вступна частина. Основними напрямами державної політики у сфері забезпечення державної безпеки визначено: формування й упровадження проактивного підходу на основі управління ризиками; розмежування повноважень і завдань між суб'єктами сектору безпеки й оборони, удосконалення взаємодії, у тому числі інформаційного обміну, та координації дій між ними, а також з іншими державними органами; удосконалення національного законодавства у сфері забезпечення державної безпеки та гармонізація із законодавством Європейського Союзу і документами НАТО; розвиток державно-приватного партнерства з урахуванням пріоритетності інтересів держави в системі забезпечення державної безпеки; удосконалення підходів до забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації з урахуванням стандартів безпеки НАТО та ЄС; приєднання до міжнародних програм співробітництва, упровадження нових гнучких підходів до забезпечення державної безпеки стосовно охорони інформації з обмеженим доступом¹.

Забезпечення державної безпеки в Україні покладається на Службу безпеки України (СБУ) – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями². Своєю чергою, державна політика у сфері державної безпеки спрямовується на попередження, виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам державній безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних, диверсійних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення передумов, що призводять до цих загроз і причин їх виникнення.

Попри діючий правовий режим воєнного стану, важливою складовою розбудови сектору безпеки й оборони залишається комплексне реформування Служби безпеки України. За рекомендаціями світової спільноти та стратегічних

¹ Стратегія забезпечення державної безпеки, затверджена Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>

² Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 року № 2229-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

партнерів України, одним із ключових напрямів реформування передбачається прискорення ухвалення законопроектів щодо реформування та подальшої реструктуризації Служби безпеки України, зокрема запровадження обмеження правоохоронних повноважень СБУ лише тими, що пов'язані з контррозвідкою, антишпигунською діяльністю, забезпеченням кібербезпеки та боротьбою з тероризмом³.

Співпраця відомств із правоохоронними функціями, кібербезпека, боротьба з тероризмом включені до основних напрямів реформ у сфері безпеки в проекті Дорожньої карти⁴ за рекомендаціями Європейської Комісії (Звіти про прогрес України в рамках Пакета розширення ЄС 2023 року⁵ і 2024 року⁶), що посилює значимість діяльності вітчизняних спецслужб**.

Також одним із актуальних питань у рамках зазначеного реформування є розмежування функцій вітчизняної спецслужби з функціями інших правоохоронних органів. Такі заходи слугуватимуть уникненню дублювання функцій різних правоохоронних органів, перетинання інтересів цих органів та їх підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, стосовно одного й того ж об'єкта, розпорошення їх зусиль, відволікання певної частки сил і засобів, які доцільніше було б використати на інших важливих ділянках службової діяльності відповідно до визначених законодавством завдань. Досвід переважної більшості держав-членів ЄС у контексті діяльності спецслужб демонструє, що такі структури взагалі не наділені функціями досудового слідства. У семи з 27 держав-членів ЄС органи (служби) державної безпеки наділені обмеженими повноваженнями проводити досудове слідство у сфері контррозвідки, боротьби з тероризмом та захисту державної таємниці⁷. З урахуванням кращих практик європейського досвіду щодо реформування, підслідність слідчих Служби безпеки України має бути обмежена розслідуванням злочинів проти основ національної безпеки України, у сфері охорони державної таємниці, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, тероризму. На цьому фоні актуалізується питання посилення

³ Служба безпеки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 560 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/sluzhba-bezpeki-ukraini-istoriya-suchasniy-stan-osnovni-normativni-akti-komentari-i-roz'yasnennya.pdf?srsid=AfmBOopoffars2WhUM9NfSVJNUsL0WeWfN1WQ1>

⁴ EUUA. У Києві представили стратегічні напрями трансформацій, визначені у дорожніх картах для вступу в ЄС. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/u-kyievi-predstavlyly-strategichni-napryamy-transformatsij-vyznacheni-u-dorozhnikh-kartah-dlya-vstupu-v-yes/>

⁵ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2023 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en?prefLang=uk

⁶ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2024 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf

** Спецслужби – це загальна неофіційна назва правоохоронних служб, основна мета діяльності яких пов'язана з дотриманням правопорядку і заходів безпеки, як внутрішніх, так і поза межами держави. У цьому дослідженні під спецслужбою розуміється СБУ.

⁷ Служба безпеки України: КМЄС відповідає на 13 запитань щодо реформування Служби. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/opinion/security-service-of-ukraine-euam-answers-13-questions-on-the-ongoing-reform>

парламентського та громадського контролю за діяльністю Служби безпеки України.

Слід вказати, що концептуальні засади реформування вітчизняної спецслужби визначені в проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України» (реєстр. № 3196-д від 26.10.2020)⁸, який був прийнятий Верховною Радою України в першому читанні 28 січня 2021 року.

Пунктом 247 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2025 рік, затвердженого постановою Верховної Ради України від 11 лютого 2025 року № 4228-ІХ, передбачається підготовка проекту закону щодо впровадження комплексу заходів, спрямованих на розвиток вітчизняної спецслужби як державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку України, посилення її спроможностей у сфері контррозвідувальної діяльності, інформаційної безпеки та кіберзахисту, боротьби з тероризмом та охорони державної таємниці. Водночас законопроект має відповідати рекомендаціям міжнародних та європейських партнерів України в контексті впровадження кращих практик закордонного досвіду. Підготовка вказаного законопроекту також передбачається пунктом 1.1. Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки⁹, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792. За таких умов визначення пріоритетних напрямів законодавчого забезпечення посилення спроможностей СБУ у сфері контррозвідувальної діяльності, інформаційної безпеки та кіберзахисту, боротьби з тероризмом та охорони державної таємниці особливо в умовах правового режиму воєнного стану є актуальним та своєчасним.

Основна частина. У контексті законодавчого забезпечення посилення спроможностей вітчизняної спецслужби передбачається удосконалення організаційно-правових, матеріально-технічних і фінансових передумов із метою подальшої консолідації оперативних можливостей, заснованих на пріоритетних напрямках оперативно-службової діяльності, зокрема у сфері контррозвідувальної діяльності, інформаційної безпеки та кіберзахисту, боротьби з тероризмом та охорони державної таємниці, що включає зміцнення інституціональних і технічних можливостей, поглиблення та розвиток міжнародного співробітництва у цій площині за пріоритетами діяльності вітчизняної спецслужби.

⁸ Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України: проект Закону України № 3196-д від 26.10.2020 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70243

⁹ План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 року № 792-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>

Контррозвідувальна діяльність. Посилення контррозвідувальної діяльності є важливим пріоритетом в умовах війни. З огляду на кращі практики досвіду європейських спецслужб, які є лідерами євроатлантичної спільноти, до якої інтегрується Україна та стандарти якої прагне впроваджувати Служба безпеки України на шляху свого реформування, пропонується забезпечити (Табл. 1):

Таблиця 1

Посилення контррозвідувальної діяльності	удосконалення функціонально-структурної моделі контррозвідувальної діяльності з урахуванням сучасних потреб держави, механізмів виявлення та припинення ворожої розвідувально-підривної діяльності
	формування системи контррозвідувального захисту національних інтересів України в процесі її інтеграції у світовий та європейський економічний простір
	оптимізацію системи контррозвідувального супроводження пріоритетних програм у сфері оборони, захисту передових науково-технічних розробок
	створення дієвих механізмів координації контррозвідувального супроводження іноземної присутності в усіх сферах національної безпеки України
	зміцнення організаційної структури контррозвідувального супроводження

Таким чином, посилення контррозвідувальної діяльності надасть змогу: налагодити комплексну взаємодію між міністерствами та відомствами, установами, організаціями й підприємствами з вітчизняною спецслужбою; розширити обсяг повноважень уповноважених підрозділів із метою посилення режиму контррозвідувального пошуку агентурних мереж ворога; запозичити досвід провідних держав ЄС щодо наділення спецслужб повноваженнями забезпечувати національну безпеку, у результаті чого буде створена можливість для ефективного контррозвідувального супроводження всіх процесів, які є важливими для функціонування країни; розробити програми правороз'яснювальної роботи з метою формування у суспільства та громадськості правової свідомості, розуміння місця, ролі та завдань Служби безпеки України із контррозвідувального супроводження та протидії іноземній присутності, а також налагодження системи оповіщення про ознаки або виявлені факти іноземних розвідувальних спрямувань тощо.

Забезпечення інформаційної безпеки та кіберзахисту. Зважаючи на реалізацію спецслужбами РФ та її сателітами (Білорусь, КНДР, Іран) сценаріїв керованого хаосу, складовими частинами яких є спеціальні інформаційні

операції проти України, невідкладними заходами за вказаним напрямом реформування повинні стати (Табл. 2):

Таблиця 2

Забезпечення інформаційної безпеки та кіберзахисту	вироблення ефективних механізмів контролю інформаційного простору, які б забезпечили розвиток українського суспільства в дусі відданості національній гідності та патріотизму
	створення організаційної структури забезпечення інформаційної безпеки, яку б характеризувала як вертикальна підпорядкованість органів СБУ між рівнями системи, так і ефективні горизонтальні зв'язки з органами державної влади, місцевого самоврядування, авторитетними засобами масової інформації
	посилення кіберзахисту важливих стратегічних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури
	виявлення та знищення російських ботоферм як елементів/суб'єктів ворожого інформаційного впливу
	формування та розвиток загальнодержавної системи виявлення кібератак, протидії актам кібертероризму і кібершпигунства
	посилення контррозвідального захисту вітчизняної інформаційної сфери

Щодо боротьби з тероризмом. В умовах комплексного реформування завданнями Служби безпеки України за вказаним напрямом потрібно передбачати: визначення та аналіз причин і передумов, що сприяють поширенню тероризму; удосконалення організаційно-правових засад боротьби з тероризмом; удосконалення існуючих, розроблення та імплементація нових методів боротьби з тероризмом; оптимізацію шляхів захисту суспільства та держави від будь-яких терористичних посягань; інформаційне, наукове, кадрове та матеріально-технічне забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом; підвищення рівня поінформованості суспільства про небезпеку та масштаби тероризму; розвиток міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом; забезпечення виконання та контроль за дотриманням усіма відповідальними суб'єктами правил антитерористичної безпеки¹⁰ тощо.

¹⁰ Правила антитерористичної безпеки, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 15.10.2024 № 1172. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP241172?an=1>

Реалізація державної політики у сфері боротьби з тероризмом потребує здійснення системних узгоджених заходів, зокрема спеціального, зовнішньополітичного, організаційно-правового, соціально-економічного, інформаційного, гуманітарного, морально-культурного та освітнього характеру. Із метою дотримання основних принципів, визначених національним законодавством, боротьба з тероризмом має здійснюватися шляхом зосередження зусиль вітчизняної спецслужби на: виявленні, запобіганні та протидії будь-яким проявам терористичної діяльності; усуненні та мінімізації чинників, факторів потенційної терористичної діяльності; посиленні міжнародного співробітництва з питань боротьби з тероризмом тощо.

За положеннями стратегічних документів (концепцій) щодо боротьби з тероризмом¹¹ можна визначити: шляхи запобігання терористичній діяльності (Табл. 3); завдання у сфері протидії терористичній діяльності (Табл. 4); шляхи виявлення та припинення терористичної діяльності (Табл. 5); завдання з виявлення і припинення терористичної діяльності (Табл. 6).

Таблиця 3

Шляхи запобігання терористичній діяльності	вжиття заходів організаційно-правового, адміністративного та технічного характеру, спрямованих на усунення передумов, факторів та чинників, що сприяють виникненню тероризму, його проявам
	аналіз стану і тенденцій поширення тероризму в Україні та за її межами, забезпечення постійного і своєчасного обміну інформацією про реальні та потенційні терористичні загрози
	посилення контррозвідувальних заходів із протидії підривній діяльності міжнародних терористичних організацій
	посилення заходів контррозвідувального захисту вітчизняного інформаційного простору України від протиправної діяльності іноземних чи вітчизняних організацій, їх представників або окремих осіб, спрямованої на поширення ідеології тероризму

Таблиця 4

¹¹ Про Концепцію боротьби з тероризмом : Указ Президента України від 25.04.2013 № 230/2013 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/230/2013#Text>; Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#n8>

Завдання у сфері протидії терористичній діяльності	усунення або мінімізація дії чинників, що сприяють виникненню та поширенню тероризму
	прогнозування, виявлення та усунення терористичних загроз; протидія пропаганді та поширенню ідеології тероризму в інформаційному просторі України
	удосконалення та оптимізація системи інформаційної боротьби з тероризмом
	впровадження стандартів, технічних умов антитерористичної захищеності об'єктів можливих терористичних посягань, зокрема, правил антитерористичної безпеки
	удосконалення систем та режимів охорони об'єктів можливих терористичних посягань
	удосконалення організаційних засад міжвідомчої взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом
	забезпечення скоординованої роботи суб'єктів боротьби з тероризмом з організаціями і громадськими об'єднаннями у сфері захисту населення та потенційно уразливих об'єктів від терористичних посягань
	посилення державного контролю за ввезенням в Україну товарів військового призначення та подвійного використання, які можуть потенційно бути використані з терористичною метою

Таблиця 5

Шляхи виявлення та припинення терористичної діяльності	підвищення ефективності контррозвідувальних, оперативно-розшукових і оперативно-технічних заходів, що здійснюються з метою своєчасного виявлення і припинення терористичної діяльності
	чітке розмежування повноважень і скоординована взаємодія суб'єктів боротьби з тероризмом
	належне ресурсне, зокрема, матеріально-технічне, а також інформаційне забезпечення

	суб'єктів боротьби з тероризмом
	забезпечення готовності сил і засобів суб'єктів боротьби з тероризмом до припинення терористичних актів
	своєчасна підготовка, організація і здійснення комплексних скоординованих антитерористичних заходів у разі вчинення або загрози вчинення терористичних актів

Таблиця 6

Завдання з виявлення і припинення терористичної діяльності	пошук та аналітична обробка інформації про загрози вчинення терористичних актів, джерела фінансування терористичної діяльності
	виявлення прихильників і членів терористичних організацій, викриття структури, механізму та обсягів злочинної терористичної діяльності з метою ліквідації таких організацій
	приведення у готовність за відповідним ступенем сил та засобів суб'єктів боротьби з тероризмом
	виявлення окремих осіб, груп і організацій, дії яких спрямовані на підготовку або вчинення терористичних актів, а також припинення їх протиправних діянь
	організація і проведення антитерористичних операцій
	здійснення досудового розслідування злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю

Охорона державної таємниці. Одним із важливих напрямів трансформації інституту державної таємниці та службової інформації є його реформування з метою прискорення впровадження інтеграційних вимог та нормативів Альянсу, що, своєю чергою, передбачає імплементацію встановлених стандартів у сфері класифікованої інформації провідних держав-членів НАТО та ЄС у національну систему охорони державної таємниці.

У рамках посилення спроможностей вітчизняної спецслужби за цим напрямом необхідним залишається (Табл. 7):

Таблиця 7

Охорона державної таємниці	закріплення переліків інформації, яка повинна відноситися до класифікованої інформації та комерційної таємниці
	віднесення до інформації, що підлягає захисту державою, відомостей, належних суб'єктам господарювання недержавного сектору економіки
	розширення переліку суб'єктів злочину, відповідальність за який передбачена статтею 330 Кримінального кодексу України
	прискорення схвалення проекту Закону України «Про безпеку класифікованої інформації» ¹²

Таким чином, важливою складовою реформування діяльності вітчизняної спецслужби є прискорення законодавчого удосконалення системи охорони державної таємниці з урахуванням кращих практик держав-членів НАТО та ЄС.

Висновки.

Прискорення впровадження реформи Служби безпеки України – одна з основних вимог здійснення євроатлантичної інтеграції. Першочергова мета реформування – позбавлення Служби безпеки України невластивих та нетипових функцій щодо розслідування економічних або корупційних злочинів, обмеження підслідності слідчих СБУ розслідуванням злочинів проти основ національної безпеки України, у сфері охорони державної таємниці, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, злочинів тероризму.

Стратегічним завданням реформування є: трансформація СБУ у мобільну високотехнологічну структуру, здатну забезпечувати державну безпеку України; створення динамічної, забезпеченої сучасними матеріальними і технічними засобами спеціальної служби європейського рівня, укомплектованої високопрофесійними фахівцями, здатної ефективно захищати державний суверенітет, національну державність, конституційний лад і територіальну цілісність України; формування та сприяння зростанню рівня довіри громадськості до вітчизняної спецслужби. За умови комплексної реалізації заходів у сфері реформування, Служба безпеки має стати більш ефективною та більш спроможною протистояти безпековим загрозам України. Адже процес реформування Служби безпеки України є досить повільним і в умовах правового

¹² Проект Закону України «Про безпеку класифікованої інформації» (реєстр. № 8394 від 27.01.2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41249>

режиму воєнного стану він фактично призупинений, а відповідний законопроект, визначений як євроінтеграційний, пройшов тільки перше читання.

Таким чином, як перехідний етап у процесі здійснення реформування вітчизняної спецслужби, – у сучасних умовах існує нагальна потреба в законодавчому забезпеченні посилення спроможностей Служби безпеки України у сферах контррозвідувальної діяльності, інформаційної безпеки та кіберзахисту, боротьби з тероризмом та охорони державної таємниці, одночасному приведенні законодавства України, що регулює її діяльність, у відповідність із сучасними викликами і загрозами державній безпеці України, яким повинна протидіяти СБУ, а також зі стратегічними й концептуальними документами з питань розвитку сектору безпеки і оборони, реформування системи правоохоронних органів і з відповідними рекомендаціями міжнародних та європейських партнерів України.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*